

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

COMPARATIVE-TYPOLOGICAL INTERPRETATION OF MYTHOPOETICS IN 20TH – 21ST CENTURY ENGLISH AND UZBEK LITERATUR

Gulnoz Iskandarovna Khalliyeva*Doctor of Philological Sciences, Professor**Department of World Literature**Uzbekistan State World Languages University**Email: gulnoz7410@mail.ru**Tashkent, Uzbekistan***Maftuna Yuldasheva***Uzbekistan State World Languages University**Trainee Teacher at the Department of World Literature**email: m.yuldasheva1218@gmail.com**Tashkent, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: mythopoetics, comparative typology, neomythologism, archetype, mythic consciousness, English literary criticism, Uzbek literary criticism, myth criticism.

Received: 03.10.26**Accepted:** 04.10.26**Published:** 05.10.26

Abstract: This article provides a comparative-typological study of the theoretical foundations of mythopoetics in 20th – 21st -century English and Uzbek literary criticism. The primary objective of the research is to conduct a scholarly comparison of the evolution of concepts such as myth, archetype, and neomythologism in Western and national literary thought, as well as their significance in contemporary literature. The study employs comparative-historical, typological, hermeneutic, and archetypal analysis methods. In the course of the research, structural models of the mythocritical school formulated by English literary scholars such as N. Frye, M. Bodkin, and L. Feder were examined, alongside the scholarly perspectives of Uzbek scholars, including Q. Yuldashev, D. Salokhiy, H. Boltaboev, Z. Rakhmonova, and N. Shodieva. As a result, the typological commonalities between the conceptual frameworks of both traditions were substantiated. While the English literary tradition interprets myth as an instrument for seeking order within primal chaos, Uzbek critical thought explores it primarily as a

means of returning to national-cultural roots
and overcoming existential crises.

XX–XXI ASR INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA MIFOPOETIKANING QIYOSIY-TIPOLOGIK TALQINI

Gulnoz Iskandarovna Xalliyeva

O‘zbekiston davlat jahon tillar universiteti

Jahon adabiyoti kafedrası professori

Filologiya fanlari doktori

E-mail: gulnoz7410@mail.ru

Toshkent, O‘zbekiston

Maftuna Yuldasheva

O‘zbekiston davlat jahon tillar universiteti

Jahon adabiyoti kafedrası stajor o‘qituvchisi

email: m.yuldasheva1218@gmail.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: mifopoetika, qiyosiy tipologiya, neomifologizm, arxetip, mifologik ong, ingliz adabiyotshunosligi, o‘zbek adabiyotshunosligi, mifokritika.

Annotatsiya: Mazkur maqolada XX–XXI asrlar ingliz va o‘zbek adabiyotshunosligida mifopoetika muammosining nazariy asoslari qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotning bosh maqsadi G‘arb va milliy adabiy tafakkurda mif, arxetip hamda neomifologizm kabi tushunchalarning rivojlanishini, ularning zamonaviy adabiyotdagi ahamiyatini ilmiy qiyoslashdan iboratdir. Ishda qiyosiy-tipologik, germeneytik va arxetipik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida ingliz adabiyotshunosligida N. Frye, M. Bodkin, L. Feder kabi olimlar tomonidan yaratilgan mifokritika maktabining strukturaviy modellari o‘rganildi; shuningdek, o‘zbek adabiyotshunosligida Q. Yo‘ldoshev, D. Salohiy, H. Boltaboyev, hamda N. Shodiyeva kabi olimlarning ilmiy qarashlari tahlilga tortildi. Natijada har ikki ilmiy an‘anada ilgari surilgan konsepsiyalarning tipologik mushtaraklikka ega ekanligi asoslandi. Jumladan, ingliz adabiy an‘anasida mif ibtidoiy xaosdan tartib izlash mexanizmi sifatida talqin qilinsa, o‘zbek ilmiy tafakkurida u milliy-madaniy ildizlarga qaytish hamda ekzistensial inqirozni yengish vositasi sifatida tadqiq etilganligi aniqlandi.

СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ МИФОПОЭТИКИ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX–XXI ВЕКОВ**Гулноз Искандаровна Халлиева***Доктор филологических наук, профессор**Кафедра мировой литературы**Узбекский государственный университет мировых языков**Эл. почта: gulnoz7410@mail.ru**Ташкент, Узбекистан***Мафтуна Юлдашева***Узбекский государственный университет мировых языков**Преподаватель-стажер кафедры мировой литературы**email: m.yuldasheva1218@gmail.com**Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: мифопоэтика, сравнительная типология, неомифологизм, архетип, мифологическое сознание, английское литературоведение, узбекское литературоведение, мифокритика.

Аннотация: В данной статье проводится сравнительно-типологическое исследование теоретических основ мифопоэтики в английском и узбекском литературоведении XX–XXI веков. Основная цель исследования заключается в научном сопоставлении развития таких понятий, как миф, архетип и неомифологизм в западной и национальной литературной мысли, а также их роли в современной литературе. В работе использованы сравнительно-исторический, типологический, герменевтический и архетипический методы анализа. В ходе исследования были изучены структуралистские модели школы мифокритики, разработанные в англоязычном литературоведении такими учеными, как Н. Фрай, М. Бодкин и Л. Федер, а также теоретические взгляды узбекских исследователей – К. Юлдашева, Д. Салохий, Х. Болтабоева, З. Рахмоновой и Н. Шодиевой. В итоге обоснована типологическая общность концепций, выдвинутых в обеих научных традициях. Установлено, что если в английской традиции миф интерпретируется как механизм поиска порядка в первозданном хаосе, то в узбекской научной мысли он исследуется преимущественно как средство возвращения к национально-культурным истокам и преодоления экзистенциального кризиса.

Kirish. XX asr boshlaridan e'tiboran jahon adabiy hayotida yuz bergan global o'zgarishlar adabiyotshunoslikda mifologik qatlamlarning yangicha falsafiy maqom kasb etishini taqozo qildi. Ijobiy dunyoqarashning yemirilishi, ijtimoiy-madaniy inqirozlar va inson ruhiyatidagi ekzistensial evrilishlar yozuvchi hamda tadqiqotchilarni insoniyatning dastlabki xotirasi mujassamlashgan mifologik manbalarga qaytishga undadi. Mazkur jarayon adabiyotshunoslik fanida yangi metodologik yo'nalish – mifopoetikaning shakllanishiga zamin yaratdi. Zamonaviy davrda mif faqatgina ibtidoiy jamiyatning hayoliy tasavvurlar majmui emas, balki badiiy ongning umumiyligini ta'minlovchi, adabiy asar qurilishini semantik jihatdan ko'p qatlamli qiluvchi muqobil tizim sifatida qaralmoqda (Meletinskiy E. M., 1976, 12). XX–XXI asr ingliz va o'zbek adabiyoti tarixiy, diniy hamda madaniy ildizlari turlicha bo'lishiga qaramay, mifologik tafakkur elementlaridan foydalanish, adabiy an'anani neomifologizm vositasida yangilash nuqtai nazaridan mushtarak tipologik qonuniyatlarga egaligi bilan diqqatga sazovordir.

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda ingliz va o'zbek adabiyotshunosligida mifologizm hamda mifopoetika nazariyasining shakllanish bosqichlari qiyosiy-tipologik jihatdan o'zaro qiyoslanadi, ikki xil madaniy hududda mif tushunchasining ilmiy ahamiyati va uning adabiy-estetik funksiyalari umumlashtiriladi. Tadqiqotning bosh maqsadi XX–XXI asr ingliz va o'zbek adabiy jarayonida mifopoetikaning paydo bo'lishi, o'rganilish bosqichlari, g'oyaviy qatlamlari va qo'llanish ahamiyatini qiyosiy tamoyillar asosida ochib berishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi ilmiy vazifalar belgilab olindi: jahon va milliy adabiyotshunoslikda mifopoetika, arxetip hamda neomifologizm tushunchalarining nazariy ko'lamini oydinlashtirish; ingliz mifokritikasi namoyandalari qarashlaridagi tizimli prinsiplarni tahlil qilish; o'zbek olimlarining mifologizm va mifopoetika borasidagi ilmiy izlanishlarini tasniflash; mifologik ongning zamonaviy ingliz va o'zbek adabiy jarayonidagi nazariy o'rnini qiyosiy-tipologik jihatdan muvofiqlashtirish.

Asosiy qism. Mazkur ilmiy maqolada adabiyotshunoslikning qiyosiy-tipologik metodi yetakchi tamoyil sifatida tanlab olindi. Ushbu usul turli milliy adabiy jarayonlarda kechgan parallel mifologizatsiyalashuv tendensiyalarini alohida-alohida emas, balki bir butun tipologik hodisa tarzida idrok etish imkonini beradi.

Adabiyotshunoslikda "mifopoetika" atamasi adabiy asarda mifologik qoliplarning, arxetipik timsol va syujetlarning qayta tiklanishi hamda mualliflik konsepsiyasiga bo'ysundirilishi qonuniyatlarini ifodalaydi. Jahon adabiy tafakkurida bu sohaning poydevori K. G. Jungning "kollektiv ongsizlik" va arxetiplar haqidagi ta'limotiga borib taqaladi (Jung C. G., 1968, 45). Bu yondashuv badiiy asardagi qahramonning ruhiyati va syujetlar zamirida insoniyat xotirasiga singib ketgan umumiy arxetipik qoliplar yotishini isbotlaydi. G'arb, xususan ingliz adabiyotshunosligida mazkur qarashlar N. Frye tomonidan tizimli mifokritikaga aylantirildi. Olim o'zining fundamental

tadqiqotida barcha adabiy janrlar va syujet shakllari ibtidoiy fasliy sikllar (bahor – komediya, yoz – romantik, kuz – tragediya, qish – satira) arxetipidan o'sib chiqqanligini asoslab berdi (Frye N., 1957, 160). Bu o'rinda M. Bodkinning ingliz she'riyatida qadimgi mifologik arxetiplarning psixologik izlarini aniqlashga bag'ishlangan tadqiqotini ham ko'rishimiz mumkin bo'lib, u badiiy asarning hissiy ta'sirchanligi aynan mifologik ramzlar uyg'onishi bilan bog'liqligini ko'rsatdi (Bodkin M., 1934, 88). Lillian Feder esa XX asr ingliz va Amerika poeziyasida qadimgi miflarning shunchaki bezak emas, balki zamonaviy dunyo fojialarini ifodalovchi yagona intellektual va psixologik qurol ekanligini chuqur ilmiy asosladi (Feder L., 1971, 35).

Mifopoetikaning umumjahon mezonlarini yaratishda E. M. Meletinskiyning hissasi beqiyosdir. Olim XX asr nasrida mif yaratish hodisasi to'g'ridan-to'g'ri mifni ko'chirish emas, balki zamonaviy voqelikni mifologik xronotop, sikllilik va metamorfoza orqali qayta modellashtirishdan iborat ekanini ta'kidlaydi (Meletinskiy E. M., 1976, 214). XX asr ingliz adabiy jarayonida mifopoetika asosan urushlar va industrlashuv keltirib chiqargan ma'naviy parchalanishga javob reaksiyasi sifatida shakllandi. Bu jarayonda antik, kelt va biblik mifologik tizimlar voqelikning xaos holatiga qarshi turuvchi strukturaviy karkas vazifasini o'tadi.

O'zbek adabiyotshunosligida esa mifopoetika va mifologizm muammolariga e'tibor XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab asta-sekin kuchaydi va istiqlool davriga kelib keng ko'lamli ilmiy tadqiqotlar markaziga aylandi. Milliy adabiy jarayonda sovet mafkurasining tor sotsialistik realizm qoliplaridan chiqish, inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini badiiy kashf etish ehtiyoji yozuvchilarni ham, tanqidchilarni ham xalq og'zaki ijodi, Avesto, turkiy-o'g'uz eposlari va qadimiy mifologik qatlamlarga yo'naltirdi. Adabiyotshunos olim Q. Yo'ldoshev o'zbek zamonaviy nasrining estetik tabiatini tadqiq etar ekan, undagi mifologik asoslar, mifologik tafakkurning badiiy tahlildagi o'rni va ramziylik xususiyatlarini teran ochib beradi. Olimning ilmiy ishlarida zamonaviy milliy nasrdagi mifologik modellar insonning o'z o'zligini anglashi va jamiyatdagi fojiaiy izlanishlarini ifodalovchi yuksak falsafiy vosita sifatida ko'rsatiladi (Yo'ldoshev Q., 2006, 142). O'zbek she'riyatidagi mifologik qatamlar va arxetipik tizimlar D. Salohiyning monografik tadqiqotlarida atroflicha yoritildi. Tadqiqotchi o'zbek she'riyatida qadimiy turkiy va sharqona mifologemalarning qayta jonlanishi, xronotopning mifologlashuvi hamda shoir badiiy niyatining arxetipal ramzlar orqali ifodalanishini chuqur nazariy tahlil qildi (Salohiy D., 2008, 95).

Mif va badiiy obrazning o'zaro sintezi, Sharq va G'arb adabiy aloqalari kontekstida adabiyot nazariyasi masalalari H. Boltaboyev tomonidan tadqiq etilgan bo'lib, olim milliy tafakkurning jahon adabiy jarayonidagi mifologik tendensiyalar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi (Boltaboyev H., 2017, 73). Shuningdek, N. Shodiyeva o'zbek modern nasrida mifologik asoslar,

shartlilik, ekzistensial ruhiyat hamda mualliflik mifining badiiy funksiyalarini alohida ilmiy maqolalarida konseptual jihatdan yoritib berdi (Shodiyeva N., 2018, 54).

Ingliz va o'zbek adabiyotshunosligidagi mifopoetik konsepsiyalar qiyoslanganda o'ziga xos tipologik o'xshashliklar va farqlar yaqqol namoyon bo'ladi. Ingliz an'anasida (N. Frye, L. Feder) mifopoetika asosan umumiy, mavhum va psixoanalitik modelga tayanadi. Ularda mif matnning kompozitsion skeletini tashkil etuvchi mustaqil madaniy birlik sifatida qaraladi. O'zbek adabiyotshunosligida esa (Q. Yo'ldoshev, Z. Rahmonova, D. Salohiy) mifologizm eng avvalo milliy o'zlikni asrash, etnomadaniy xotirani uyg'otish va ijtimoiy bosimlardan xalos bo'lish yo'li sifatida talqin etiladi. Ammo har ikki adabiy maktabda ham mifopoetikaning bosh vazifasi bir xil estetik maqsadga – dunyoning vaqtinchalik, tarqoq voqeligini mangu, doimiy qadriyatlar tizimi vositasida tartibga solishga xizmat qiladi. Zamonaviy ingliz adabiyotshunosligida neomifologizm ko'proq intertekstuallik va dekonstruksiya kategoriyalari bilan birgalikda o'rganilayotgan bo'lsa, o'zbek ilmida mifologik tafakkurning ontologik va ma'naviy-axloqiy ildizlari ustuvorlik qilmoqda.

Xulosa. XX–XXI asr ingliz va o'zbek adabiyotshunosligida mifopoetika muammosining qiyosiy-tipologik talqini shuni ko'rsatadiki, mifologik ong har ikki madaniyatda ham adabiy evolyutsiyaning yuksak nazariy bosqichini belgilab beruvchi universal mezondir. Ingliz mifokritikasi arxetipal struktura va psixologik asoslarni ishlab chiqishda kashshoflik qilgan bo'lsa, o'zbek adabiyotshunosligi milliy epik xotira va ma'naviy qadriyatlarning modern shakllar bilan sintezlashuv qonuniyatlarini ilmiy jihatdan asosladi. Mifopoetikaning nazariy apparati har ikki adabiy muhitda ham inson ruhiyati va badiiy tafakkurning eng chuqur qatlamlarini tadqiq etishda fundamental ahamiyat kasb etadi. Kelgusidagi ilmiy izlanishlarda g'arbiy arxetipal tahlil nazariyalarini o'zbek neomifologik nasri va nazmining tipologik xususiyatlariga integratsiya qilish qiyosiy adabiyotshunoslikning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bodkin M. Archetypal Patterns in Poetry: Psychological Studies of Imagination. London: Oxford University Press, 1934. 340 p.
2. Boltaboyev H. Adabiyot ensiklopediyasi. Toshkent: Mumtoz so'z, 2017. 480 b.
3. Feder L. Ancient Myth in Modern Poetry. Princeton: Princeton University Press, 1971. 432 p.
4. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. Princeton: Princeton University Press, 1957. 383 p.
5. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. 2nd ed. Princeton: Princeton University Press, 1968. 451 p.
6. Meletinskiy E. M. Poetika mifa. Moskva: Nauka, 1976. 407 s.

7. Rahmonova Z. O‘zbek nasrida mifologizm: Filol. fan. nomz. ... diss. avtoref. Toshkent: O‘zMU, 1997. 24 b.
8. Salohiy D. XX asr o‘zbek she’riyatida mifologik tafakkur. Toshkent: Fan, 2008. 192 b.
9. Shodiyeva N. Modern nasrda mifologik obrazlarning yangilanishi // Sharq yulduzi. 2018. № 4. B. 52–58.
10. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. 344 b.